

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

زمان چاپ: ۱۴۰۲/۰۹/۲۰

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

رابطه استقامت و بخشش با ویژگی‌های اخلاقی در دانش آموزان مقطع متوسطه

علی خادمی^۱، زینب رضازاده^۲، سجاد رضازاده^۳

۱- دانشیار، گروه روانشناسی، دانشگاه آزاد اسلامی ارومیه

۲- کارشناسی ارشد روانشناسی عمومی، دانشگاه آزاد اسلامی ارومیه

۳- دانشجوی کارشناسی ارشد، پیام نور

چکیده

استقامت بخشش و امیدواری از سجایای اخلاقی مهمی است که در جامعه از اهمیت بالایی برخوردار است و در آیات و روایات بر آن تاکید شده است این خصوصیات اخلاقی باعث رشد در جامعه می شود. هدف از این پژوهش بررسی رابطه استقامت، بخشش و امیدواری با ویژگی‌های اخلاقی در دانش آموزان بوده است. برای این منظور از دانش آموزان مقطع متوسطه ناحیه یک شهر ارومیه در سال تحصیلی ۹۵-۹۴، نمونه ای به تعداد ۳۶۰ نفر با روش خوشه ای انتخاب شد. برای سنجش متغیرها از مقیاس ویژگی‌های اخلاقی، پرسشنامه استقامت و پایداری فرم کوتاه، مقیاس بخشش (گذشت) هارتلند، پرسشنامه امیدواری میلر استفاده شد. روش تحقیق حاضر از نوع تحقیقات همبستگی می باشد. جهت تحلیل داده ها از روش همبستگی پیرسون و رگرسیون استفاده شد.

کلید واژه ها:

استقامت، بخشش، امیدواری، ویژگی‌های اخلاقی، دانش آموزان مقطع متوسطه

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

۱- مقدمه

اخلاق مجموعه صفات روحی و باطنی است و گاه به بعضی از اعمال و رفتاری که از خلیقات درونی انسان ناشی می‌شود، نیز اخلاق گفته می‌شود. اخلاق را از طریق آثارش نیز می‌توان تعریف کرد و آن این‌که گاه عملی که از انسان سر می‌زند شکل مستمری ندارد، ولی هنگامی که کاری به‌طور مستمر از کسی سر می‌زند (مانند بذل و بخشش و کمک به دیگران) دلیل این است که یک ریشه درونی و باطنی در اعماق جان و روح او دارد که آن ریشه را خلق و اخلاق می‌نامند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۷). اخلاق از زمان شروع خلقت بشری همیشه بوده است به‌طوری‌که همه مذاهب و ادیان اخلاق و مسائل اخلاقی را مهم می‌دانند. اخلاق به ارزش‌های مربوط به چگونگی رفتار انسان در رابطه با صحت‌وسقم برخی از اقدامات و خوبی و بدی انگیزه‌ها و نتایج اقدامات مربوط می‌شود؛ بنابراین اخلاق منشأ رفتار انسان است و بستری برای همه ابعاد زندگی به‌خصوص آرامش روحی و روان می‌باشد و در هدایت انسان به‌سوی سلامت و سعادت نقش اساسی دارد؛ به‌عبارت‌دیگر اخلاق نقش هدایت‌گری در رفتار افراد داشته و از این‌جهت پیوسته در زندگی انسان نقش تأثیرگذاری را ایفا نموده‌اند. (کدخدایی و حاجیان فر، ۱۳۹۲).

در حدیثی از امیرمؤمنان علی (علیه‌السلام) می‌خوانیم *الْخُلُقُ الْحَسَنُ نِصْفُ الدِّينِ*؛ اخلاق خوب، نیمی از دین است. *الْخُلُقُ الْمَحْمُودُ مِنْ ثَمَارِ الْعَقْلِ، الْخُلُقُ الْمَذْمُومُ مِنْ ثَمَارِ الْجَهْلِ* اخلاق خوب از میوه‌های عقل و آگاهی است و اخلاق بد از ثمرات جهل و نادانی است. یکی از عوامل تعیین‌کننده ویژگی‌های اخلاقی استقامت است بسیاری از مشکلات فردی، اخلاقی، اجتماعی، خانوادگی، سیاسی و اقتصادی انسان معاصر، عدم توجه به مسئله استقامت و غفلت از آن است استقامت نه تنها در ایمان و مواضع عقیدتی، از سستی، هرزگی و انحطاط اخلاقی ممانعت می‌کند؛ بلکه استقامت ورزیدن در سراسر زندگی انسان، اعم از جنبه‌های فردی، اجتماعی، سیاسی و حتی در اعضا و جوارح انسان معنا و مفهوم می‌یابد و در عمق جان انسان ریشه می‌دواند (شفیعی پور مرجی، ۱۳۹۲).

از مسائل مهم مطرح‌شده در قرآن استقامت و پایداری است. با بررسی آیات قرآن مشخص می‌شود که پایداری در قرآن کریم مرتبط با صبر، حلم، ثبات قدم و استقامت است و هر یک از واژه‌های فوق، مرتبه‌ای از پایداری را به خود اختصاص می‌دهند به‌طوری‌که صبر و حلم، مقدمه پایداری، ثبات قدم دومین گام و استقامت سومین و مهم‌ترین گام در راه رسیدن به پایداری در قرآن است راغب اصفهانی می‌گوید: استقامت درباره راهی گفته می‌شود که بر روی خط هموار هست و راه حق به آن تشبیه شده است و استقامت انسان، یعنی متعهد بودن او در راه مستقیم (میرحسینی، قاسمی حامد، شاورانی، ۱۳۹۰). خداوند در قرآن کریم پیامبر (ص) و مؤمنین را امر به استقامت می‌کند: *فَاسْتَقِمْ كَمَا أَمَرْتُ وَ مِنْ تَابِ مَعَكَ وَ لَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ* پایداری باش چنان‌که فرمان یافته‌ای و هر که با تو سوی خدا آمده نیز، و سرکشی نکنید که او به اعمال شما بینا است (هود/۱۱۲). یکی دیگر از مباحث اخلاقی که بررسی آن می‌تواند از تنش‌های موجود در جامعه تا حد بسیاری بکاهد، موضوع عفو و بخشش به‌ویژه در زندگی اجتماعی است. بخشش یک ساختار چندوجهی است بخشش یکی از فرآیندهای روان‌شناختی و ارتباطی برای افزایش سلامت روان لازمه‌ی رشد ارتباطی، عاطفی و جسمانی انسان است (زندى پور و یادگاری، ۱۳۸۶).

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

بخشودن و بخشش^۱ یک فضیلت اخلاقی است که در برابر خطای دیگران انجام می‌شود و قابل‌آموزش دادن است (اینرایت^۲، ۲۰۱۱). بخشش، میلی درونی است که افراد را به‌سوی بازداری از پاسخ‌های ناخوشایند ارتباطی و رفتار کردن به‌طور مثبت، نسبت به کسی که به‌طور منفی با آن‌ها رفتار کرده است، متمایل می‌سازد. بخشش، میل به آشتی و حسن نیت به فرد خطاکار به‌رغم اعمال مخربش افزایش می‌یابد (مک کالو، فینچام و تی سانک^۳ ۲۰۰۳). از مباحث اخلاقی امیدواری نیز می‌تواند نقش مهمی در زندگی نوجوانان، به‌ویژه در مواجهه با شرایط بحرانی ایفا کند امیدواری می‌تواند یک عامل مؤثر در کاهش تنش زندگی نوجوان باشد برخی مطالعات قبلی در این زمینه، امیدواری را یک عامل محافظتی به‌حساب آورده و اذعان می‌دارند که ناامیدی به‌خصوص ناامیدی‌های طولانی‌مدت ممکن است سلامتی و تندرستی فرد را تهدید کند (حیدری سنگلجی؛ رسولی؛ شیرین‌آبادی فراهانی؛ شاکری و ایلخانی، ۱۳۹۴). امید در سلامت روانی انسان نقش مهمی بر عهده دارد. امید، به زندگی انسان معنا می‌بخشد و هنگام هجوم مشکلات، ناملایمات، رنج‌ها و اندوه‌ها و مصائب و ناگواری‌ها، از فروپاشی روانی انسان جلوگیری می‌کند و مانع یأس و دل‌سردی بر انسان می‌گردد. بدون امید، زندگی، بی‌معنا، تلاش ناموجه و اضطراب و افسردگی حضور موجه پیدا می‌کنند و سیاهی و تاریکی و ابهام افق آینده را می‌پوشاند. از این‌رو، امید ربطی به آنچه گذشته است ندارد، جز به لحاظ نتایج بعدی آن. از سوی دیگر، منشأ اصلی امید نیز لذت و شیرین‌کامی و راحتی است که برای خود انسان حاصل شود، ولی بالفرض. این حالت به چیزهای دیگری هم نسبت داده می‌شود. برای مثال، گاهی توجه می‌کند به نعمتی که باعث لذت و راحتی انسان خواهد شد و به آن نعمت دل می‌بندد و امیدوار می‌شود و گاهی توجه می‌کند به کسی که این نعمت را به وی می‌دهد و امیدش به اوست، یا به زمان و مکانی که از آن نعمت بهره‌مند خواهد شد. در این صورت، می‌تواند امید خود را به آن زمان یا مکان نسبت دهد. ولی آنچه متعلق اصلی و منشأ نخستین پیدایش این حالت در نفس انسانی است همان التذاد و تمتعی خواهد بود که برای انسان فراهم می‌شود؛ یعنی علت آن، درونی و مربوط به خود انسان است (مصباح، ۱۳۹۴). امید به‌عنوان پایه شخصیتی در نظر گرفته می‌شود و منبع زندگی انسان است. به‌علاوه یک نیروی التیام‌بخش است که بهزیستی و تندرستی را افزایش می‌دهد. همچنین روشن‌شده است که امید با کار آیی درمانی ارتباط دارد و اصولاً به‌عنوان یک عنصر ضروری برای بهبود بیماران در نظر گرفته می‌شود (ورنر^۴، ۲۰۱۲). مطهری (۱۳۸۰) در کتاب "مقدمه‌ای بر جهان بینی اسلامی" بیان می‌کند پاره‌ای از کارها را انسان انجام می‌دهد نه به منظور سودی از آنها و یا دفع زبانی به وسیله آنها، بلکه صرفاً تحت تاثیر یکه سلسه عواطف که عواطف اخلاقی نامیده می‌شود؛ از آن جهت انجام می‌دهد که معتقد است انسانیت چنین حکم می‌کند. بسیاری از کارها را انسان به جهت ارزش اخلاقی انجام می‌دهد نه به جهت امور مادی. این نیز از مختصات انسان است و مربوط است به جنبه معنوی انسان و یک بعد از ابعاد معنویت اوست یانگ، استوبر، ونگ^۵ (۲۰۱۵) در تحقیقات اولیه نشان دادند که اخلاق به طور عمده کار و رفتار مردم را تحت تاثیر قرار می‌دهد. اخلاق یک موضوع مهم در فلسفه است که در روانشناسی

۱-forgiveness

۲-Enright-

۳-McCullough, M. E, Finch am, F. D. & Tsang, J. A-

۴ -Werner,

۵ Hongfei Yang a, , Joachim Stoeber b, Yanchun Wanga.(

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

کمتر به توجه شده است ارزش‌های اخلاقی، فضائل، کمک متقابل، بخشش باهم همبستگی مثبت دارند. تسی و یپ^۶ (۲۰۰۹) در پژوهشی نشان دادند که بخشش با بهزیستی روان‌شناختی و سازگاری بین شخصی ارتباط مثبت و معناداری دارد و موجب بهبود و افزایش این دو متغیر در افراد می‌شود. اکبری، گل پرور و کامکار (۱۳۸۷) در تحقیقی با عنوان " رابطه اعتماد بین فردی، خودکارآمدی، پایبندی مذهبی و بخشش بباورهای دنیای عادلانه توزیعی و رویه‌ای" نشان دادند که با بخشش به دیگران و بخشش به خود قادر به پیش بینی معنادار رفتارهای عادلانه رویه‌ای هستند. میرحسینی، قاسمی حامد، شاورانی، (۱۳۹۰) در تحقیقی علمی پژوهشی با عنوان "استقامت و پایداری در قرآن" به این نتیجه رسیدند که استقامت و پایداری باعث برخورداری از امداد غیبی و دوری از خوف و حزن می‌شود. خواجه نوری؛ مومنی و هوشیار (۱۳۹۴) در تحقیقی با عنوان " بررسی رابطه دینداری و امیدواری اجتماعی در دانش آموزان دختر مقطع متوسطه شهر شیراز" نظریه اسنایدر، نظریه منتخب این تحقیق بود. اطلاعات و داده‌های به دست آمده به وسیله روش‌های آمار توصیفی، ضریب همبستگی و جز آن مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج تحقیق نشان داد بین ابعاد دینداری (بعد اعتقادی، مناسکی، عاطفی و پیامدی) با امیدواری دانش آموزان رابطه مستقیم و معنادار وجود دارد. از بین ابعاد دینداری بعد پیامدی رابطه قوی تری با امیدواری داشت با توجه به مطالب بیان شده سؤال اصلی تحقیق حاضر به این صورت می‌باشد: آیا بین استقامت و بخشش و امیدواری با ویژگی‌های اخلاقی در دانش آموزان مقطع متوسطه ناحیه یک ارومیه رابطه وجود دارد؟

۲- روش تحقیق

۲-۱- جامعه نمونه

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و به لحاظ شیوه‌ی گردآوری داده‌ها، از نوع توصیفی^۷ همبستگی است جامعه آماری این تحقیق را کلیه دانش آموزان مقطع متوسطه ناحیه یک شهر ارومیه به حجم ۱۰۴۰۶ تشکیل می‌دهد. جهت انتخاب نمونه، نمونه‌ای به تعداد ۳۶۰ نفر به شیوه نمونه‌گیری تصادفی و خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شده است. به این صورت که ابتدا از بین مدارس ناحیه ۱ آموزش پرورش (دبیرستان دخترانه ۳۸ و دبیرستان پسرانه ۴۳). ۴ دبیرستان (۲ دبیرستان پسرانه و ۲ دبیرستان دخترانه) انتخاب شد و سپس از بین کلاس‌های آن مدارس ۱۲ کلاس انتخاب گردید و دانش آموزان آن کلاس‌ها به عنوان نمونه تعیین شدند. از کل نمونه ۱۸۰ نفر دانش آموز دختر و ۱۸۰ نفر دانش آموز پسر بوده است.

۲-۲- ابزارهای اندازه‌گیری

پرسشنامه استقامت و پایداری فرم کوتاه (Grit-S)^۸: فرم اولیه آزمون دارای ۱۷ عبارت بود، اما پس از بررسی‌های روان‌سنجی میزان عبارت آن به ۱۲ عبارت رسید. در سال ۲۰۰۹ داک ورت و همکاران فرم کوتاه این پرسشنامه را که دارای ۸ عبارت است، تهیه کردند. در این نسخه نیز مانند نسخه اصلی دو عامل ثابت علایق (۴ عبارت) و پشتکار مربوط به تلاش (۴ عبارت) است.

^۶ Tse, W.S., & Yip, T.H.

^۷ -Descriptive

^۸ مقیاس استقامت در سال ۲۰۰۷ توسط داک ورت و همکاران به منظور ارزیابی میزان استقامت یا پشتکار افراد ساخته شد

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

عبارت) وجود دارد؛ اما تنها نمره کلی آزمون محاسبه می‌گردد و زیرمقیاس‌ها به تنهایی مورد ارزیابی قرار نمی‌گیرند. این مقیاس یک ابزار خود گزارشی است و آزمودنی باید در یک مقیاس لیکرت ۵ درجه‌ای (اصلاً شبیه من نیست = ۱ تا بسیار زیاد شبیه من است = ۵) مشخص سازد هر یک از عبارات ذکر شده تا چه حد ویژگی‌های وی را توصیف می‌کند. لازم به ذکر است که نیمی از عبارات مقیاس استقامت به صورت معکوس نمره‌گذاری می‌شوند.

پرسشنامه بخشش هارت لند: پرسشنامه بخشش هارت لند در سال ۲۰۰۵ توسط تامپسون، اسنایدر و هافمن^۹ به منظور سنجش و اندازه‌گیری بخشش (عفو و گذشت) ساخته و مورد استفاده قرار گرفته است. این پرسشنامه دارای ۱۸ سؤال و سه خرده مقیاس: گذشت از خود، گذشت از دیگران و گذشت از شرایط می‌باشد که در ادامه شماره سؤالات مرتبط با هر خرده مقیاس آورده شده است. شیوه نمره‌گذاری و تفسیر: سؤالات این پرسشنامه بر مبنای طیف ۷ درجه‌ای لیکرت به شرح زیر نمره‌گذاری شده است: کاملاً موافقم = ۷، تقریباً موافقم = ۶، موافقم = ۵، نظری ندارم = ۴، مخالفم = ۳، تقریباً مخالفم = ۲ و کاملاً مخالفم = ۱. دامنه نمرات این پرسشنامه بین ۱۸ تا ۱۲۶ می‌باشد که هر چه نمرات آزمودنی در این پرسشنامه بالاتر باشد نشان‌دهنده عفو و گذشت و بخشش بالای وی می‌باشد. روایی و پایایی: این ابزار در ایران توسط افراد زیر به کار گرفته شده است که نشان‌دهنده روایی محتوایی بالای آزمون دارد.

پرسشنامه امیدواری میلر^{۱۰}: پرسشنامه اولیه دارای ۴۰ سؤال بود که در نسخه‌های بعدی به ۴۸ سؤال افزایش یافت. این پرسشنامه در طیف لیکرت از بسیار مخالف (نمره ۱) تا بسیار موافق (نمره ۵) نمره‌گذاری می‌شود. حداقل نمره هر فرد ۴۸ و حداکثر آن ۲۴۰ است و هر چه فرد نمره بیشتری بگیرد دارای امید بیشتری است. نمره‌گذاری پرسشنامه امید میلر (MHS) به این صورت است که ابتدا باید در هر ماده به پاسخ بسیار مخالف نمره ۱، مخالف نمره ۲، بی‌تفاوت نمره ۳، موافق نمره ۴ و بسیار موافق نمره ۵ بدهید. ۱۴ ماده نیز به صورت وارونه نمره‌گذاری می‌شوند.

پرسشنامه ویژگی‌های اخلاقی^{۱۱}: این مقیاس دارای ۷۲ سؤال ویژگی‌های اخلاقی می‌باشد؛ این پرسشنامه بر اساس طیف لیکرت می‌باشد. این پرسشنامه بر مبنای دو عامل اصلی درونی (شامل، هشت متغیر؛ اخلاق بر مبنای قانون، قراردادهای اخلاقی، اخلاق همگانی، فرمان، طرح‌واره‌های اخلاقی، اخلاق مذهبی با تأکید بر اسلام، حساسیت اخلاقی و مهارت‌های اجرایی اخلاقی) و بیرونی (چهار متغیر؛ اخلاق بر مبنای تنبیه، پاداش، تأیید دیگران و یادگیری) اخلاقی و مهارت طراحی شده است. در تعیین روایی این مقیاس ضریب همبستگی بین نمرات آزمون لیند و عامل درونی مقیاس ویژگی‌های اخلاقی برابر ۰/۷۱ توسط سازنده مقیاس برابر با ۰/۷۹ با عامل بیرونی ۰/۶۸ و با کل مقیاس ویژگی‌های اخلاقی برابر با ۰/۷۱ گزارش شده است. در خصوص پایایی پرسشنامه با استفاده آلفای کرونباخ برای کل پرسشنامه ۰/۷۴، عامل اصلی درونی ۰/۸۸ و عامل بیرونی ۰/۶۷ بوده است.

^۹ Thompson, Snyder and Hoffman

^{۱۰} پرسشنامه امید میلر (MHS) یا پرسشنامه امیدواری میلر که معادل انگلیسی آن Miller Hope Scale است در سال ۱۹۸۸ توسط میلر و پاورز ساخته شد.

^{۱۱} این پرسشنامه توسط خادمی (۱۳۹۰) ساخته شده است.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

روش تحقیق آماری

جهت تجزیه و تحلیل داده ها از روش های آماری شامل محاسبه شاخص مرکزی میانگین، شاخص پراکندگی انحراف استاندارد، ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون چند متغیره استفاده شده است.

۳- یافته های پژوهش

الف: یافته های توصیفی

جدول ۱. شاخص های توصیفی متغیرهای ویژگی های اخلاقی، استقامت بخشش و امیدواری دانش آموزان

کشیدگی	کجی	بیشترین نمرات	کمترین نمرات	انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	
۰,۲۵۳	۰,۰۵۷	۳۸	۲۰	۳,۱۲۱	۲۷,۰۹۷	۳۶۰	استقامت
۰,۳۵۱	-۰,۴۳	۹۹	۷۰	۶,۱۵۱	۸۰,۳۲	۳۶۰	بخشش
۰,۴۰۰	-۱,۲۵	۱۷۹	۱۴۰	۸,۱۵۱	۱۵۴,۴۷	۳۶۰	امیدواری
-۰,۱۲۳	-۰,۹۶	۹	۳	۱,۵۸۱	۶,۴۸۸	۳۶۰	اخلاق بر مبنای تنبیه
۰,۱۲۱	-۰,۸۱	۱۲	۶	۲,۲۲	۸,۱۲۷	۳۶۰	اخلاق بر مبنای تشویق
-۰,۷۰۵	-۰,۰۶۰	۱۴	۶	۲,۳۶۶	۹,۹۴۴	۳۶۰	اخلاق بر مبنای تایید
-۰,۱۲۲	-۰,۳۵	۱۶	۶	۱,۹۲	۱۲,۲۶	۳۶۰	اخلاق بر مبنای قانون

همانطور که در جدول ۱ مشاهده می شود که متغیر امیدواری مورد مطالعه در دانش آموزان دارای نمره میانگین (۱۵۴,۴۷) و انحراف استاندارد (۸,۱۵۱) و بیشترین نمرات (۱۷۹) می باشد. اخلاق بر اساس تنبیه در دانش آموزان دارای کمترین میانگین (۶,۴۸۸) کمترین انحراف استاندارد (۱,۵۸۱) کمترین نمرات (۳) و بیشترین میانگین در اخلاق درونی شدن (۱۲,۹۷) می باشد. با توجه به ضرایب کجی و کشیدگی داده ها نرمال می باشد.

ب: یافته های مربوط به فرضیه های پژوهش

فرضیه اول: بین استقامت با ویژگی های اخلاقی در دانش آموزان مقطع متوسطه ناحیه یک ارومیه رابطه وجود دارد

فرضیه دوم: بین بخشش با ویژگی های اخلاقی در دانش آموزان مقطع متوسطه ناحیه یک ارومیه رابطه وجود دارد..

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

فرضیه سوم: بین امیدواری با ویژگی‌های اخلاقی در دانش آموزان مقطع متوسطه ناحیه یک ارومیه رابطه وجود دارد

جدول ۲. ضرایب همبستگی استقامت، بخشش و امیدواری با ویژگی‌های اخلاقی

متغیر	ضریب همبستگی	متغیر	ضریب همبستگی	متغیر	ضریب همبستگی	سطح معنی داری	تعداد
استقامت	۱	بخشش	۱	امیدواری	۱	۰,۰۰۱	۳۶۰
اخلاق تنبیه	-۰,۳۰۸	اخلاق تنبیه	-۰,۲۲۶	اخلاق تنبیه	-۰,۲۲۷	۰,۰۰۱	۳۶۰
اخلاق تشویق	-۰,۳۳۵	اخلاق تشویق	-۰,۲۵۳	اخلاق تشویق	-۰,۳۳۴	۰,۰۰۱	۳۶۰
اخلاق تأیید	-۰,۳۵۰	اخلاق تأیید	-۰,۲۵۶	اخلاق تأیید	-۰,۲۴۳	۰,۰۰۱	۳۶۰
اخلاق قانون	۰,۴۲۵	اخلاق قانون	۰,۴۹۲	اخلاق قانون	۰,۴۹۰	۰,۰۰۱	۳۶۰

مطابق آزمون ضریب همبستگی انجام گرفته و بر اساس اطلاعات جدول (۲) ملاحظه می‌گردد، بین استقامت، بخشش و امیدواری با ویژگی‌های اخلاقی (اخلاق بر مبنای قانون، قراردادهای اخلاقی، اخلاق درونی، فرمان، اخلاق همگانی، طرح‌واره‌های اخلاق، اخلاق مذهبی، حساسیت اخلاقی، مهارت‌های اجرایی اخلاقی) رابطه مثبت و معنی دار وجود دارد. و بین استقامت، بخشش و امیدواری با (اخلاق تنبیه، اخلاق پاداش و اخلاق تأیید) رابطه منفی و معکوس وجود دارد. بنابراین فرضیه تأیید می‌شود.

ملاحظه می‌شود طبق اطلاعات جدول ۳ ویژگی‌های اخلاقی می‌تواند استقامت را در دانش آموزان پیش بینی کند. و با توجه به ضرایب بتای استاندارد نشده ملاحظه می‌شود که مقدار ثابت برابر ۸۲,۷۴۴ و $\beta = -۰,۵۷۰$ ، اخلاق بر مبنای تشویق $\beta = ۰,۰۷۴$ ، اخلاق بر مبنای تأیید $\beta = ۰,۴۴۴$ ، اخلاق بر مبنای قانون $\beta = -۰,۷۱۶$ نقش مهمی را در پیش بینی استقامت دانش آموزان دارند.

ملاحظه می‌شود طبق اطلاعات جدول ۴ ویژگی‌های اخلاقی می‌تواند بخشش را در دانش آموزان پیش بینی کند. در مجموع طبق اطلاعات جدول شماره (۴) و با توجه به ضرایب بتای استاندارد نشده ملاحظه می‌شود که مقدار ثابت برابر ۸۲,۷۴۴ و

سطح معناداری	F	برآورد خطای	R ^۲	R _۲	R _۱	نمونه
۰,۰۰۵	۲,۴۲۶	۱۲,۱۳۸	۰,۰۶۲	۰,۱۰۶	۰,۳۲۵	۲
جدول (۳) ضرایب همبستگی چندگانه بخشش با ویژگی های اخلاقی						
ضرایب استاندارد			ضرایب های غیراستاندارد			

سطح معناداری	Sig	F	t	برآورد خطای	R ^۲	R _۲	R _۱	نمونه
				Beta	خطای استاندارد	B		
۰,۰۰۱	۰,۰۰۱	۲,۰۶۷	۲,۰۶۷	۱۰,۶۵۸	۰,۰۸۱	۰,۱۵۷	۰,۳۹۶	{ثابت}
۰,۰۰۸	۰,۰۰۸	-۲,۶۷۷	-۲,۶۷۷	-۰,۲۲۳	۰,۲۲۸	-۰,۶۱۰		اخلاق بر مبنای تنبیه
۰,۴۶۰	۰,۴۶۰	۰,۷۴۰	۰,۷۴۰	خطای استاندارد	خطای استاندارد	خطای استاندارد	خطای استاندارد	اخلاق بر مبنای تشویق
۰,۳۵۹	۰,۳۵۹	۰,۹۱۹	۰,۹۱۹	۰,۰۶۵	۰,۲۳۷	۰,۲۱۸		اخلاق بر مبنای تأیید
۰,۳۸۸	۰,۳۸۸	-۰,۸۶۵	-۰,۸۶۵	Beta -۰,۰۷۵	خطای استاندارد ۰,۱۷۲	B -۰,۲۳۵		اخلاق بر مبنای قانون
۰,۰۰۱	۰,۰۰۱	۱۳,۱۶۳	۱۳,۱۶۳		۶,۲۸۶	۸۲,۷۴۴		{ثابت}
۰,۰۶۰	۰,۰۶۰	-۱,۸۹۶	-۱,۸۹۶	-۰,۲۳۱	۰,۳۰۱	-۰,۵۷۰		اخلاق بر مبنای تنبیه
۰,۷۹۸	۰,۷۹۸	۰,۲۵۶	۰,۲۵۶	۰,۰۳۰	۰,۲۸۹	۰,۰۷۴		اخلاق بر مبنای تشویق
۰,۱۲۴	۰,۱۲۴	۱,۵۴۶	۱,۵۴۶	۰,۱۴۷	۰,۲۸۷	۰,۴۴۴		اخلاق بر مبنای تأیید
۰,۰۲۵	۰,۰۲۵	-۲,۲۷۴	-۲,۲۷۴	-۰,۲۵۵	۰,۳۱۵	-۰,۷۱۶		اخلاق بر مبنای قانون

اخلاق بر مبنای تنبیه $\beta = -0,610$ ، اخلاق بر مبنای تشویق $\beta = 0,181$ ، اخلاق بر مبنای تأیید $\beta = 0,218$ ، اخلاق بر مبنای قانون $\beta = -0,235$ که در تبیین بخشش دانش آموزان نقش مهمی را در پیش بینی بخشش دانش آموزان دارند.

در مجموع طبق اطلاعات جدول شماره (۵) و با توجه به ضرایب بتای استاندارد نشده ملاحظه می شود که مقدار ثابت برابر $17,700$ ، و ویژگی های اخلاقی (اخلاق بر مبنای تنبیه $\beta = -0,325$ ، اخلاق بر مبنای تشویق $\beta = 0,780$ ، اخلاق بر مبنای تأیید $\beta = 0,415$ ، اخلاق قانون $\beta = 0,144$ می باشند. که در تبیین امیدواری دانش آموزان اخلاق سهم معنی داری دارد. نقش مهمی را پیش بینی امیدواری دانش آموزان دارند.

بحث و نتیجه گیری

اخلاق مجموعه هنجارها و ارزش های - رفتاری یا منشی - است که آدمی باید با اختیار و اراده در جان خویش ایجاد کند. قله ای که باید به سمت آن حرکت نماید و با تلاش و کوشش به آن برسد. مجموعه باید ها و نبایدها، خوبها و بدها، درست و نادرستها و وظایفی که به کمال و سعادت او مربوط می شود؛ مثلاً سخن از خوبی، بدی و درجه ارزش افعالی مانند صدق، کذب و علم آموزی و نیز هیأت و ملکاتی مانند شجاعت و غیرت و اخلاص و شفقت در حوزه اخلاق قرار می گیرد اخلاقیات هر فرد و جامعه مجموعه ای از خوبها و بدها و یا پسندها و ناپسندهای مورد قبول آن فرد یا جامعه است. در قلمرو روان شناسی اخلاق یک پدیده انسانی است.

سطح معناداری	F	برآورد خطای استاندارد	R ^۳	R ^۲	R ^۱	نمونه
۰,۰۴۶	۱,۸۰۵	۲۷,۰۵۵ ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶	۰,۰۲۶	۰,۰۵۹	۰,۲۴۲	۳
Sig.	t	ضرایب استاندارد	ضریب‌های غیراستاندارد			
		Beta	خطای استاندارد	B		
۰,۰۰	۱۱,۵۳۵		۱,۰۵۳۴	۱۷,۷۰۰	(ثابت)	
۰,۰۰	-۴,۹۸۵	-۰,۱۸۰	۰,۰۶۵	-۰,۳۲۵	اخلاق بر مبنای تنبیه	
۰,۰۰	۹,۶۷۴	۰,۶۱۳	۰,۰۸۱	۰,۷۸۰	اخلاق بر مبنای تشویق	
۰,۰۰	۹,۱۸۹	۰,۳۳۹	۰,۰۴۵	۰,۴۱۵	اخلاق بر مبنای تایید	
۰,۱۴۲	۱,۴۷۳	۰,۱۲۳	۰,۰۹۸	۰,۱۴۴	اخلاق بر مبنای قانون	

این پدیده اگر مورد کاوش‌های روان‌شناختی قرار گیرد، روان‌شناسی اخلاق پدید می‌آید در فرضیه اول رابطه بین استقامت با ویژگی‌های اخلاقی بررسی شد، بر اساس نتایج حاصل از ضریب همبستگی پیرسون، بین استقامت با ویژگی‌های اخلاقی (اخلاق بر مبنای قانون، قرارداد های اخلاقی، اخلاق درونی، فرمان، اخلاق همگانی، طرحواره های اخلاق، اخلاق مذهبی، حساسیت اخلاقی، مهارت‌های اجرایی اخلاقی) رابطه مثبت وجود دارد. بین استقامت با اخلاق تنبیه، اخلاق پاداش و اخلاق تأیید رابطه منفی و معکوس وجود دارد. نتایج حاصل از ضریب همبستگی چندگانه نشان داد ویژگی‌های اخلاقی استقامت دانش آموزان را پیش‌بینی می‌کند. در تبیین این فرضیه می‌توان گفت: بر اساس مطالعاتی که در گذشته انجام شده اخلاق یکی از عوامل مؤثر در ایجاد آرامش ایمان و اخلاق نیکو و شایسته است. چراکه احساس شادی به انسان دست داده و باعث نشاط و سلامت روانی می‌شود و به دنبال آن سلامت فیزیکی تأمین و انسان را به فعالیت‌های صحیح زندگی وادار می‌کند.

فضایل اخلاقی نقش اساسی در تربیت روحی و معنوی انسان دارد و سبب می‌شود که انسان برای ارزش‌های والای انسانی بها قائل شده و همواره خدا را ناظر اعمال خود ببیند. مطهری در کتاب حکمت‌ها و اندرزها می‌گوید: نمی‌توان به‌طور حتم ادعا کرد که مخترعین و مکتشفین هر عصری با استعدادترین افراد آن عصر بوده‌اند، زیرا ممکن است افراد مستعدتری بوده‌اند ولی فاقد یک شرط دیگر بوده‌اند و آن، حوصله و صبر زیاد است. صبر و حوصله است که دوست موفق است، در اثر صبر و حوصله است که نوبت ظفر می‌رسد. اگر صبر و استقامت و حوصله باشد بی‌استعدادترین افراد هم ولو در یک‌زمان طولانی به هدف خواهند رسید. اگر این قبیل افراد واقع‌بین باشند و از عقل و اندیشه خود استفاده کنند خواهند فهمید که مسئله شانس یک واژه بیش نیست. انسان باید با به کار انداختن عقل خود و پرورش استعدادها و استقامت در برابر مشکلات، به یک انسانی پر استعداد تبدیل شود. سختی‌ها و استقامت در عقیده دینی ما و نیز سایر ادیان و حتی اندیشه‌های اندیشمندان بزرگ، وجود سختی‌ها و بلاهای جهان مانند زلزله، سیل و طوفان‌ها لازمه دوام و بقای جهان است. خداوند قادر حکیم چون وجود آن را به مصلحت جهان دیده است آن‌ها را در نهاد جهان قرار داده است (مطهری، ۱۳۸۲).

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

نوجوانی یکی از مهم‌ترین و حساس‌ترین مراحل زندگی و دوره پیچیده‌ای از رشد انسان است هیچ دوره‌ای از زندگی به اندازه نوجوانی با تغییرات گسترده همراه نیست لذا، بی‌توجهی به حساسیت این مقطع تکاملی، ممکن است منشأ و نقطه بروز انحراف و لجام گسیختگی در زندگی انسان باشد از نظر کلبرگ، تشویق دانش آموزان به بحث درباره مسائل مختلف، توجه به نظر آن‌ها، کمک به آن‌ها در جمع‌بندی و مشارکت فعالانه آن‌ها در مسائل اخلاقی، از مهم‌ترین ابزارهای معلمان در کمک به رشد قضاوت‌های اخلاقی دانش آموزان است. برعکس، نصیحت و موعظه، بی‌توجهی به نظرات دانش آموزان، اداره کلاس به صورت مقتدرانه و تنبیه آن‌ها به دلیل رعایت موارد اخلاقی، از جمله شرایط نامناسب برای رشد اخلاقی آن‌ها به حساب می‌آید (کدیور، ۱۳۸۳). هنری ماسن و همکاران (۱۳۸۰) نشان دادند در هیچ دوره‌ای به اندازه دوره نوجوانی ارزش‌ها و معیارهای اخلاقی برای انسان مطرح نمی‌شود. توانایی‌های شناختی فزاینده نوجوانان بیشتر آنان را متوجه مسائل و ارزش‌های اخلاقی می‌کند و راه‌های پیچیده‌تری را برای کنار آمدن با آن می‌یابند. در عین حال آنچه جامعه از نوجوانان می‌خواهد به سرعت در حال تغییر است و همین مستلزم ارزیابی مجدد و مداوم ارزش‌ها و اعتقادات اخلاقی است. اگر قرار است افراد بتوانند از خود استنباط‌های مثبتی داشته باشند باید به بعضی از ارزش‌های اساسی اعتقاد داشته باشند عقاید مذهبی جوانان معمولاً بین سنین دوازده تا هیجده سالگی بیشتر شکلی مجرد و مجازی به خود می‌گیرد تا صوری پختگی در قضاوت اخلاقی با سطح و کیفیت تعلیم و تربیت رسمی، درک مسئولیت‌ها و تصمیم‌گیری‌ها در جهان واقعی و خصوصیات شخصی مانند انعطاف‌پذیری در برابر گوناگونی و روابط مبتنی بر اعتماد با دیگران ارتباط دارد (رست، ۱۹۸۶؛ به نقل از هنری ماسن و همکاران، ۱۳۸۰).

استقامت و پایداری در مسیر حق اگرچه راهی بس دشوار و طاقت فرساست اما به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های سعادت و رستگاری و رسیدن به عالی‌ترین مقامات روحانی و معنوی قلمداد می‌شود. تا آنجا که خداوند متعال، رسول گرامی اسلام را مأمور به استقامت و ورزیدن و نگه‌داشتن دیگران در این مسیر می‌کند^{۱۲} و تا بدان جا تأکید می‌نماید که پیامبر (صلی الله علیه و آله) با آن همه صلابت و شرح صدر احساس سنگینی بار مسئولیت نموده و می‌فرماید این سوره و این آیات مرا پیر کرد. استقامت نه تنها در ایمان و مواضع عقیدتی، از سستی، هرزگی و انحطاط اخلاقی ممانعت می‌کند؛ بلکه استقامت و ورزیدن در سراسر زندگی انسان، اعم از جنبه‌های فردی، اجتماعی، سیاسی و حتی در اعضا و جوارح انسان معنا و مفهوم می‌یابد و در عمق جان انسان ریشه می‌دواند (شفیعی پور مرجی، ۱۳۹۲). بنابراین می‌توان تأیید کرد که ویژگی‌های اخلاقی نقش مثبت و مهمی در پیش‌بینی استقامت دانش آموزان دارد برای افزایش استقامت دانش آموزان باید ابتدا فواید و ویژگی‌های آن را بیان و مصداق‌های اخلاق را بیان کرد و این ویژگی باید الویت زندگی دانش‌آموز قرار بگیرد و در صورت لزوم از تنبیه و تشویق و تایید بی‌رویه جلوگیری کرد.

بعضی افراد وقتی که با مسائل اخلاقی در زندگی واقعی روبرو می‌شوند در سطح بالاتری استدلال اخلاقی می‌کنند و دیگران در مواجهه با مسائل اخلاقی در زندگی واقعی به سطوح پایین‌تر بازگشت می‌کنند. بعضی از نوجوانان، حتی اگر هم میلی نداشته باشند، تا حدودی از اصول اخلاقی پیروی می‌کنند. بعضی دیگر به‌سادگی تسلیم و سوسه یا فشار گروهی برای درگیر شدن در

۱۱۲ آیه هود، سوره ۱۲.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

رفتار ضداجتماعی و نامعقول می‌شوند. بعضی دیگر هم فقط از ترس تنبیه بیرونی رفتارشان را کنترل می‌کنند. اینکه آیا معیارهای اخلاقی درونی می‌شوند و رفتار را هدایت می‌کند، بستگی دارد به روابط والدین و فرزند. فرزندان والدینی که پر عطف‌اند و روش‌های انضباطی آنان در وهله اول بر اساس استقراء است از لحاظ اخلاقی رشد یافته‌اند، زیرا معیارهای اخلاقی را درونی می‌کنند (هافمن، ۱۹۷۰ هنری ماسن و همکاران، ۱۳۸۰). در فرضیه دوم رابطه بین بخشش با ویژگی‌های اخلاقی بررسی شد، بر اساس نتایج حاصل از ضریب همبستگی پیرسون، بین بخشش با ویژگی‌های اخلاقی (اخلاق بر مبنای قانون، قرارداد های اخلاقی، اخلاق درونی، فرمان، اخلاق همگانی، طرح‌واره‌های اخلاق، اخلاق مذهبی، حساسیت اخلاقی، مهارت‌های اجرایی اخلاقی) رابطه مثبت وجود دارد. بین بخشش با اخلاق تنبیه، اخلاق پاداش و اخلاق تأیید، رابطه منفی و معکوس وجود دارد. در تبیین این قضیه می‌توان گفت خداوند در قرآن می‌فرماید: *إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكَ أَنْ تَعْفُوَ عَمَّنْ ظَلَمَكَ وَ تَعْطِيَ مَنْ حَرَمَكَ وَ تَصِلُ مَنْ قَطَعَكَ*؛ خداوند به تو دستور می‌دهد کسی را که به تو ستم کرده عفو کنی و کسی که تو را محروم کرده مشمول عطای خودسازی و کسی که از تو بریده با او پیوند محبت داشته باشی اخلاق مهم‌ترین هدف انبیای الهی بوده است. بخشش تحولی عاطفی است که آزادانه برگزیده می‌شود و طی آن میل به انتقام و اجتناب از خطاکار کاهش می‌یابد؛ فرآیندی که گاه هدیه‌ای نوع دوستانه توصیف شده است (انزایت و کوپل^{۱۳} ۱۹۹۸؛ ورثینگتون و همکاران^{۱۴}، ۲۰۰۰؛ به نقل از زندی پور یادگاری، ۱۳۸۶).

ایمانی فر؛ فاطمی و امینی (۱۳۹۱) در تحقیقی نشان داد که کلمه عفو، به معنای نگرفتن انتقام در برابر خطای دیگران توسط شخص قادری که حق انتقام گرفتن را دارد، نزدیک‌ترین معنا با کلمه بخشش را دارد. هر دو دیدگاه بر تأثیر عفو در ایجاد صلح، افزایش بهزیستی روانی و رضایت از زندگی تأکید دارند؛ اما در قرآن کریم، علاوه بر بیان روابط بخشش با متغیرهای دیگر، فضل را علت بخشش می‌داند و عفو کردن را مشروط به شرایطی کرده است و همچنین با جهت‌گیری اخروی، بیشترین انگیزه انجام بخشش را در معتقدان به خود ایجاد می‌کند. هنری ماسن و همکاران (۱۳۸۰) نشان دادند تفکر نوجوانان درباره موضوعات اخلاقی معمولاً به سطح اخلاقیات عرفی، مراحل سوم و چهارم نظام کلبِرگ، می‌رسد. در این سطح نیازها و ارزش‌های اجتماعی بر علائق شخصی اولویت دارد. در مرحله سوم کلبِرگ، این به معنای تأکید قوی بر خوب بودن انسان به چشم خودش و دیگران است یعنی داشتن انگیزه‌های مطلوب اجتماعی و توجه نشان دادن به دیگران. قصد از رفتار، و نه صرفاً خود رفتار، مهم است؛ فرد با «خوب بودن» به دنبال تأیید دیگران است. در مرحله چهارم، این رویه ابعاد گسترده‌تری پیدا می‌کند و فرد می‌خواهد با نظام اجتماعی هم‌نوایی کند و این نظام را حمایت و توجیه کند فعالیت اولیه‌ی این‌رایت مطالعه در مورد چگونگی رشد استدلال کودکان و بزرگسالان در مورد موقعیت‌های بخشش بود. وی مراحل رشد استدلال در مورد بخشش را با مراحل رشد استدلال در مورد عدالت کلبِرگ همسو می‌داند. او جنبه‌های عاطفی، شناختی و رفتاری را آشکارا در درک خود از بخشش ترکیب نموده است و معتقد است که اگر شخص قصد بخشش دارد تمام جنبه‌های شناختی، عاطفی، و رفتاری لازم است تا تغییر نماید. حضرت علی (ع) در کلمات قصارش در نهج البلاغه فرموده است: *«إِذَا قَدَرْتَ عَلَى عَدُوِّكَ فَاجْعَلِ الْعَفْوَ عَنْهُ شُكْرًا لِلْقُدْرَةِ عَلَيْهِ»*؛ هنگامی که بر دشمن خود پیروز شدی، عفو را شکرانه این پیروزی قرار ده (دشتی، ۱۳۸۲). پیامبر اسلام (صلی الله علیه واله) که

^{۱۳} Enright, Robert D., and Catherine T. Coyle

^{۱۴} Worthington, Everett L. Jr., Taro A. Kurusu, Wanda Collins, Jack W. Berry, Jennifer S. Ripley, and Sasha N. Baier

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

در یکی از خطبه‌ها فرمود: أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِ خَلَائِقِ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ أَلْعَفْوُ عَمَّنْ ظَلَمَكَ وَ تَصِلُ مَنْ قَطَعَكَ وَالْأَحْسَانُ إِلَى مَنْ أَسَاءَ إِلَيْكَ، وَ إِعْطَاءُ مَنْ حَرَمَكَ؛ آیا به شما خبر دهم که بهترین اخلاق دنیا و آخرت چیست؟ عفو و گذشت از کسی که به شما ستم کرده و پیوند با کسی که از شما بریده و نیکی به کسی که به شما بدی کرده و بخشش به کسی که شما را محروم ساخته است (فرید، ۱۳۸۵).

بنابراین می‌توان ادعا کرد که ویژگی‌های اخلاقی نقش مثبت و مهمی در پیش‌بینی بخشش دانش آموزان دارد. در فرضیه سوم رابطه بین امیدواری با ویژگی‌های اخلاقی بررسی شد، بر اساس نتایج حاصل از ضریب همبستگی پیرسون، بین امیدواری با ویژگی‌های اخلاقی (اخلاق برمبنای قانون، قراردادهای اخلاقی، اخلاق درونی، فرمان، اخلاق همگانی، طرح‌واره‌های اخلاق، اخلاق مذهبی، حساسیت اخلاقی، مهارت‌های اجرایی اخلاقی) رابطه مثبت وجود دارد. بین امیدواری با اخلاق تنبیه، اخلاق پاداش و اخلاق تأیید، رابطه منفی و معکوس وجود دارد. در تبیین این فرضیه می‌توان گفت: بهشتی؛ خاری آرائی و علی‌اکبر زاده آرائی (۱۳۹۲) در تحقیقی بیان می‌کنند که امید در تعلیم و تربیت از دیدگاه قرآن و روایات، جامعیت و گستره بیشتری نسبت به روانشناسی مثبت‌گرا دارد. خواجه‌نوری؛ مؤمنی و هوشیار (۱۳۹۴) در تحقیقی که نظریه اسنادی، نظریه منتخب این تحقیق بود. نتایج تحقیق نشان داد بین ابعاد دین‌داری (بعد اعتقادی، مناسکی، عاطفی و پیامدی) با امیدواری دانش آموزان رابطه مستقیم و معنادار وجود دارد. از بین ابعاد دین‌داری بُعد پیامدی رابطه قوی‌تری با امیدواری داشت. پیازه رشد اخلاقی را حاصل بلوغ ذهنی و تحول روابط اجتماعی در نظر گرفته است. کلبرگ، برای فرایند رشد اخلاقی مراحل را در نظر گرفته است و برای هر مرحله وضعیت خاصی را تبیین کرده است. نظریه‌های تحول اخلاقی پیازه و کلبرگ، هدف محور و غایت‌گرا هستند و حرکت به سوی یک وضعیت از پیش تعیین شده را در این نظریه‌ها در بردارند. پیازه و کلبرگ رشد اخلاقی را به معنای تغییر در چگونگی استدلال در امور اخلاقی، نگرش آن‌ها نسبت به قانون‌شکنی و رفتار آن‌ها در مواجهه با مسائل اخلاقی است. (هنری ماسن و همکاران ۱۳۸۰)

امید در وهله نخست امری فردی و وجودی است که انسان با توجه به هدف خاصی آن را شکل می‌دهد و در مرحله بعد تابعی از باورهای اجتماعی و اجرایی است که در تعامل با اجتماع انتظار تحقق آن را دارد امید مطلوب و موردپسند دارای ابعادی شناختی-رفتاری است و انسان می‌تواند از طریق شناخت خویشتن و اصلاح رفتارهای خود، امید را در خود ایجاد کند یا افزایش دهد تا بتواند به هدف‌هایش برسد؛ امید، فرایندی شناختی است که طی آن، فرد هدف‌های خود را تعیین می‌کند، راه‌کارهایی برای رسیدن به آن‌ها می‌سازد و سرانجام، انگیزه لازم را برای اجرای این راه‌کارها ایجاد و در طول مسیر، آن را حفظ می‌کند. افراد دارای امید زیاد، هنگام رویارویی با موانع می‌توانند راه‌های جای‌گزین و جدیدی را برای رسیدن به هدف ایجاد کنند و پاسخ‌های هیجانی سازگارتری بدهند. این افراد هنگام نبود امکان دست‌یابی به هدف اصلی، از هدف‌های جای‌گزین استفاده می‌کنند. (حجازی، ۱۳۸۶ به نقل از جابر، ۱۳۹۰). از نظر مارسل^{۱۵} (۱۹۶۲)، امید یعنی احساس امکان داشتن و ممکن بودن هر چیز غیرممکن و از دافالت (۱۹۸۱) و مارلی (۱۹۸۰)، امید یعنی؛ هدف بخشیدن به زندگی از طریق معنویت بخشیدن به خود و

^{۱۵} Marsell

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

پنهانده شدن به اصول معنوی و معنا دادن به زندگی از این طریق و از نظر میلر^{۱۶} (۱۹۸۶) امید یعنی تجسم کردن روزهای خوب در آینده امید یعنی قبول داشتن تمامیت خود، زیستن به طور سالم و داشتن یک زندگی با مفهوم (اسلامی نسب، ۱۳۷۳؛ به نقل از جابر، ۱۳۹۰). اسلام بر این مسئله تأکید دارد که در دوران کودکی و نوجوانی، که انسان بیشتر بر اساس تقلید عمل می‌کند، باید در محیطی قرار بگیرد که رفتارهای اخلاقی صحیح را ببیند و از آن‌ها تقلید کند.

از این رو در احادیث گوناگون سفارش شده است که اطرافیان (خصوصاً پدر و مادر) رفتار و اعمال خوب اخلاقی را در برابر کودک بسیار انجام دهند و از کارهای بد بپرهیزند و با اخلاق و کردار صحیح به تربیت عمل او اقدام کنند تا تدریجاً جان او با رفتارهای صحیح و ارزش‌های انسانی خو بگیرد و همین که جوانه‌های عقل در او ظاهر شد، آرام‌آرام خیر و شر اخلاقی به او معرفی شود تا قبل از این که ذهن او با افکار و ارزش‌های منفی و نادرست روبه‌رو شود، مفاهیم و ارزش‌های صحیح به او عرضه شده باشد و تلاش شود تا او آن‌ها را درک کند. بنابراین نتایج این تحقیق نشان داد که ویژگی‌های اخلاقی با استقامت، بخشش و امیدواری دانش‌آموزان رابطه دارد.

منابع

۱. اکبری، محمد؛ گل پرور، محسن و کامکار، منوچهر. (۱۳۸۷) رابطه اعتماد بین فردی، خودکارآمدی، پابندی مذهبی و بخشش بایاورهای دنیای عادلانه توزیعی ورنیه‌ای، دانش و پژوهش در روانشناسی، شماره ۳۵ و ۳۶ صفحه ۸۰-۵۳.
۲. ایمانی فر، فاطمی و امینی. (۱۳۹۱). بخشش از دیدگاه روان‌شناسی و قرآن کریم، انسان پژوهی دینی، شماره ۲۷، سال نهم، صفحه ۱۴۹-۱۷۵، بهار و تابستان ۱۳۹۱
۳. بهشتی، سعید؛ خاری آرانی، مجید و علی‌اکبر زاده آرانی، زهرا (۱۳۹۲). معنا و مؤلفه‌های امیدواری در متون اسلامی و روان‌شناسی مثبت‌گرا، دوماهنامه علمی-پژوهشی دانشگاه شاهد، سال هفدهم-دوره جدید شماره ۴۵
۴. پاول هنری، ماسن و همکاران (۱۳۸۳) رشد و شخصیت کودک؛ مترجم مهشید یاسایی، تهران: نشر مرکز، کتاب ماد، چاپ چهارم.
۵. پرچم، اعظم؛ فاتحی زاده، مریم و محققیان، زهرا (۱۳۹۰). ابعاد سه‌گانه‌ی نظریه امید اسناپدر و تطبیق آن با دیدگاه قرآن کریم، دو فصلنامه علمی پژوهشی تحقیقات علوم قرآن و حدیث دانشگاه الزهراء، سال دهم، شماره ۱، ۱۳۹۲، پیاپی ۱۹.

^{۱۶} Miler

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

۶. حیدری سنگلجی، مریم؛ رسولی، مریم؛ شیرینآبادی فراهانی، اعظم؛ شاکری، نزهت و ایلخانی، مهناز. (۱۳۹۴). ارتباط نگرش معنوی و امیدواری باکیفیت زندگی نوجوانان مبتلابه بیماری مزمن، فصلنامه اخلاق پزشکی، شماره ۳۴، سال نهم.
۷. خواجه‌نوری، بیژن؛ مومنی، مریم و هوشیار، آزاده. (۱۳۹۴) بررسی رابطه دین‌داری و امیدواری اجتماعی در دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه شهر شیراز، جامعه‌شناسی کاربردی، شماره ۳، صفحه ۱۹۵-۲۰۸.
۸. جابر، علیرضا (۱۳۹۰) مفهوم امید و آرزو در قرآن و حدیث با نگاه به روانشناسی، دو فصلنامه کاوش‌های دینی سال سوم، شماره ششم، پاییز و زمستان ۱۳۹۰.
۹. دشتی، علی. (۱۳۸۲). ترجمه نهج‌البغه، قم: موسسه تحقیقاتی امیرالمؤمنین.
۱۰. زاهد بابلان، عادل؛ قاسم‌پور، عبدالله و حسن‌زاده، شهناز. (۱۳۹۰) نقش بخشش و سرسختی روان‌شناختی در پیش‌بینی امید، دانش و پژوهش در روانشناسی کاربردی سال دوازدهم، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۰.
۱۱. زندی پور، طیبه و یادگاری، هاجر (۱۳۸۶) ارتباط بخشش با رضایت از زندگی در بانوان دانشجوی متاهل غیر بومی دانشگاه تهران، مطالعات اجتماعی روانشناختی زنان، شماره ۱۵، زمستان ۱۳۸۶.
۱۲. شفیع‌پور مرجی، معصومه (۱۳۹۲). استقامت و وجوه نقش آفرینی آن، در زندگی انسان با تکیه بر آموزه‌های نهج‌البلاغه، پایانه کارشناسی ارشد، رشته علوم حدیث، دانشگاه علوم حدیث.
۱۳. عسگری، پرویز و شرف‌الدین، هدی. (۱۳۸۹). رابطه اضطراب اجتماعی، امیدواری و حمایت اجتماعی با احساس ذهنی بهزیستی در دانشجویان، کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهواز.
۱۴. عالم‌زاده نوری، محمد. (۱۳۹۱). انسان، تربیت و روانشناسی اخلاق، نشریه علمی، فرهنگی، اجتماعی مرکز بزرگ اسلامی غرب کشور، شماره ۸۴- اردیبهشت‌ماه سال ۱۳۹۱.
۱۵. فرید، مرتضی (۱۳۸۰). رهنمای انسانیت کلمات قصار حضرت رسول (ص)، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۱۶. لوف پورنوری، فرشاد؛ زهرا کار، کیانوش؛ امرا، سمیه؛ آذر هوش فتیده، زهرا؛ پور شجاعی، عبدالرحیم و آذر هوش فتیده، نفیسه. (۱۳۹۴). تأثیر برنامه روانی آموزشی بخشش بر علائم افسردگی، اضطراب و استرس نوجوانان، مجله دانشگاه علوم پزشکی مازندران، شماره ۱۲۳، صفحه ۱۹۳-۱۹۸، فروردین ۱۳۹۴.
۱۷. کدیور، پروین (۱۳۸۳). روانشناسی اخلاق، تهران: انتشارات آگاه، چاپ دوم.
۱۸. مطهری، مرتضی. (۱۳۸۰)، آشنایی با علوم اسلامی حکمت عملی، تهران، انتشارات صدرا، چاپ بیستم.
۱۹. مطهری، مرتضی. (۱۳۸۰). مقدمه‌ای بر جهان بینی اسلامی، تهران، انتشارات: صدرا، چاپ بیستم.
۲۰. میرحسینی، سید محمد؛ قاسمی حامد، مرتضی و شاورانی مسعود. (۱۳۸۹). استقامت و پایداری در قرآن، نشریه ادبیات پایداری، سال دوم، شماره سوم، پاییز ۱۳۸۹.
۲۱. مصباح یزدی، محمدتقی. (۱۳۹۴). اخلاق در قرآن جلد سوم، تهران: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
۲۲. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۷)، اخلاق در قرآن، قم، چاپ اول، ج ۱، ص ۱۷۱.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

۲۳. Enright, R. (۲۰۱۱). Psychological Science of Forgiveness: Implications for Psychotherapy and Education, Presented at the Conference, Neuroscience and MorAction:NeurologicalConditions of Affectivity, Decisions, and Virtue Pontificia Universita della Santa CroceRome, Italy.
۲۴. Freedman, S. R., & Enright, R. D. (۱۹۹۶). Forgiveness as an intervention goal with incest survivors. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, ۶۴(۵), ۹۸۳-۹۹۲.
۲۵. F riedberg, J. P., Adonis, M. N., Von Bergen, H. A., and Ferkauf, S. S. (۲۰۰۵)Short Communication: September ۱۱th related stress and trauma in New Yorkers. *Journal of Stress and Health*, ۲۱, ۵۳-۶۰.
۲۶. Hongfei Yang a, , Joachim Stoeber b, Yanchun Wanga.(۲۰۱۵). Moral perfectionism and moral values, virtues, and judgments:A preliminary investigation. *Personality and Individual Differences* ۷۵ ۲۲۹-۲۳۳.
۲۷. McCullough, M. E., Finch am, F. D., & Tsang, J. A. (۲۰۰۳). Forgiveness, forbearance and time: The temporal unfolding of transgression-related interpersonal motivations. *Journal Personalityand Social Psychology*, ۸۴, ۵۴۰-۵۵۷
۲۸. Maclachan, A. (۲۰۱۲). *Encyclopedia of Applied Ethics (Second Edition)*. Toronto on Canada:York university Press.
۲۹. Riek, B. M., & Mania, E. W. (۲۰۱۲). The antecedents and consequences of interpersonal forgiveness: A meta-analytic review. *Personal Relationships*, ۱۹.۳۰۴-۳۲۵.
۳۰. Staub, E. (۲۰۰۶). (in press) Reconciliation after genocide, mass killing or intractable conflict: understandin the roots of violence, psychological recovery and steps toward a general theory.
۳۱. Tse, W.S., & Yip, T.H. (۲۰۰۹). Relationship amongdispositional forgiveness of others, inter personal adjustment and psychological well-being: Implicationfor interpersonal theory of depression. *Personalityand Individual Differences*, ۴۶, ۳۶۵-۳۶۸.
۳۲. Werner, S. (۲۰۱۲). Subjective well-being, hope, and needs of individuals with serious mental illness. *Journal of Psychiatry Research*, ۱۴(۲), ۱-۶.